

SZÖLLŐSI ERZSÉBET

A TANÁRJELÖLTEK FELKÉSZÍTÉSE A VILÁGNÉZETI NEVELŐMUNKÁRA

A marxizmus eszmerendszerének megismertetése a felnövekvő nemzedékkel a szocializmust építő társadalom kiemelt feladata. Ebből a feladatból jelentős részt kell vállalniuk a pedagógusoknak, s így a leendő pedagógusokat felkészítő tanárképző főiskoláknak is. Jelen tanulmány a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Marxizmus—Leninizmus Tanszékén megvalósuló nevelőmunka és a gyakorlati képzés kapcsolatának néhány vonását vázolja fel, ezzel kíván hozzájárulni a pedagógusképzés korszerűsítésének komplex, integrált megközelítéséhez.

A téma rendkívül szerteágazó természetéből adódóan szükséges a tanulmány tartalmi konkretizálását megadni: a Marxizmus—Leninizmus Tanszék munkájának csupán egy oldalával, a korszerű világnézet kialakításának kérdésével foglalkozik, ezen belül a marxizmus filozófiájára koncentrálna. A munka jelentős része foglalkozik a főiskolai hallgatók végzés utáni feladatával az általános iskolában, de itt csupán három tantárgy vonatkozásában vizsgáljuk meg a világnézetű nevelés lehetőségét. Ezzel a tanárképzés általános iskolához közelítésének egy módját mutatjuk be.

A tanulmány a világnézetű nevelés néhány kérdésének problémaközpontú felvetését tűzi ki célul, és nem a problémák megoldását, mert az egy nagyobb terjedelmet megengedő, komoly elemzőmunkát igénylő tanulmány feladata.

A tanulók világnézetű nevelésében a lényegű az objektív tényezők határozzák meg, amelyek kölcsönhatásban vannak a neveléssel a családban, az iskolában, az úttörőmozgalomban és az élet megannyi területén.

A világnézetű a személyiség minden aspektusa kapcsolatban van, ezért fontos a társadalmi célból következő eszmények, viszonyok kialakítása, amelyek képessé teszik az embert arra, hogy a társadalmi munkamegosztásban a szocialista társadalom építésének tudatos megvalósítója legyen. Ezért a nevelés hosszú folyamatában a tanulók már az általános iskola alsó tagozatában találkoznak a tudományos ismeretek elemeivel a természetről, a társadalomról, az alkotó emberről, reális képzetek alakulnak ki a környező világról, az emberek viszonyairól. Az alsó tagozatban a Környezetismeret című tantárgy keretében kiemelt szerepet kap a megfigyelés, az elemzés, a természetátalakító munka pozitív példája.

Jóval fejlettebb és rendszerezettebb formában jelenik meg a tananyag a felső tagozatban, amelynek során, az egyes tudományok tantárgyakban rögzítve ismertetik meg a tanulókat a valóság reális törvényszerűségeivel. Ezeknek az ismereteknek az elsajátítása alapvető fontosságű a világnézetű nevelés szempontjából is, hiszen tényanyag nélkül a marxista filozófia egyes tételei bizonyítatlan állításnak, a dialektikus gondolkodás üres keretnek tűnik a tanulók számára. A filozófia pedig az egyes szaktudományokban hordozza tényanyagát, s így tételeinek bizonyítékát is.

A természettudományok és az általános iskola ezeknek megfelelő tantárgyai a példák sorát kínálják annak igazolására, hogy a világnézetű nevelés tartalmi csomópontjai a szaktárgyakban gyökereznek. A továbbiakban három tantárgy példáján mutatjuk be a világnézetű nevelés szaktárgyi megalapozásának néhány lehetőségét.

Témánk szempontjából egyik legfontosabb tantárgy a fizika, amely már a hatodik osztályban megadja annak lehetőségét, hogy a világ fizikai viszonyairól materialista képet kapjanak a tanulók. A „Kölcsönhatás, erő, mozgás” című fejezet fogalmai: kölcsönhatás, erő-ellenő, az egyetemes összefüggések elvének fizikai alapköve, a nyugalmi állapot és a mozgásállapot az anyag és a mozgás elválaszthatatlanságát bizonyítja. Az energia fogalmával foglalkozó rész is tartalmaz anyagot számunkra, itt az energiamegmaradás törvénye lehet fontos építőkő a materialista világnézetű kialakításához, másrészt e fogalom megfelelő rögzítése az idealista energetizmus kialakulását gátolja. A hatodik osztályban tanult fizika anyag harmadik fejezete a hőjelenségekkel foglalkozik, amelynek megismertetése a termikus kölcsönhatással létrehozott változások oksági összefüggéseire mutat rá, a halmazállapot-változások a mennyiség-minőség dialektikus elvét mutatják be. Láthatjuk, hogy a fizikának az általános iskola egyetlen osztályban történő tanítása során a tantárgy anyagán bontakozik ki egy sor fontos világnézetű elem. A fizikaórákon megtanított fogalmak a hetedik osztályban induló kémiai ismeretekkel bővülnek, s így a világ anyagi egységének megértéséhez jelentős támpontot adnak. A fizikai és kémiai tulajdonságok, változások, valamint ezek kapcsolatai megmutatják a tanulóknak azt a tényt, hogy ugyanannak az anyagfajtának van fizikai és kémiai tulajdonsága, hogy a fizikai és kémiai mozgás egymásra épül. A fizikai és kémiai ismeretek együtteseként alakul ki a gyerekek fogalomrendszerében a világnézetű szempontból is igen fontos mennyiség—minőség fogalma, ezek tényleges tartalma, különbsége, egymáshoz való viszonya. A nyolcadik osztályban a kémiai reakciók megismerése kísérleti úton is bizonyítja a gyerek számára az oksági összefüggések dialektikáját. A kémiatanítás egyben hozzájárul a világnézetű nevelés természettudományos megalapozásához azzal is, hogy feltárja a kémiai elemek, szerves és szerves vegyületek, a Föld és a világűr vegyületeinek anyagi egységét és kölcsönös kapcsolatait.

Fontos annak a ténynek a rögzítése a tanulók ismereteiben, hogy a kémiai folyamatok anyaghoz kötöttek, hogy természetessé váljon számukra az, hogy a természetben végbemenő átalakulási folyamatok nem valami külső erő hatására valósulnak meg, a szerves és szerves vegyületek egymásra épüléséhez nincs szükség szellemi erőre — mint ahogy azt a vitalizmus hívei gondolták egykor — hanem a természetben megvalósuló törvények eredménye. Fizika és kémia, mint a világnézetű nevelés szempontjából alappillért jelentő tantárgyak, csak akkor tudják a nekik szánt feladatot megvalósítani, ha a gyerekek tudatában egységet alkotnak.

Tudjuk, hogy a tanulók tantárgyanként más-más színvonalon, más mélységben és más módszerrel sajátítanak el ismereteket, amelyek egymástól függetlenül rögzülnek. Pedig munkánk csak akkor eredményes, ha a gyerekekben tudatosul, hogy ugyanannak az anyagi valóságnak egymással összefüggő két oldalát ismeri meg a fizika és kémia tantárgyak tanulásakor.

A két tantárgy — de különösen a fizika — kitekintés nélküli, csak a tantárgy keretére szűkített tanítása legjobb esetben is csupán egy mechanikus materialista világnézetű kialakításához elegendő.

Ezért fontos, hogy alaposan tanulmányozzuk az egyes tantárgyak közötti kapcsolatok tartalmát, hogy a valóság általános törvényeinek megvalósulását ugyanúgy értelmezzék az egyes tantárgyak tanítása során, ha más-más aspektusból is közelítik meg az egyes szaktudományoknak megfelelően. Ilyen egységes értelmezést kíván pl.

a fejlődés általános elve, az anyag teremthetlenségének és megsemmisíthetlenségének gondolata, vagy az anyag visszatükröződésének elve, vagy az ellentmondás dialektikus törvénye. Ez az egységes értelmezés nem valósulhat meg biológiai ismeretek nélkül. Az általános iskola hatodik osztályában az egyes életközösségek megismertetése az összefüggések megláttatását segíti. Ehhez a témakörhöz kapcsolódik annak az oksági összefüggésnek a feltárása, hogy az egyes fizikai és kémiai tényezők (talaj, víz, levegő, hő...) milyen szerepet játszanak az élőlények életében. A hetedik osztályban az élőlények szerveződésével foglalkozó fejezet az élővilág egységét mutatja be, s ezzel hozzájárul a világ anyagi egységének értelmezéséhez. A nyolcadik osztályban az élet keletkezésének materialista elmélete, majd a darwini evolúciós elmélet megismertetése világnézeti szempontból csomópontnak tekinthető. Az öröklődés és változékonyság elve rámutat az öröklődés anyaghoz kötött mivoltára, az idegrendszer törzsfajlásának megismerése az emberi tudat anyagi alapjának bizonyítéka. Az utolsó fejezet a nyolcadik osztályban Az ember és környezete címmel már túlmutat a tantárgy keretein, és alapot adhat a tanulók számára az objektum-szubjektum-viszony marxista értelmezéséhez.

Az előzőek során bemutatott három tantárgy világnézeti jelentőségének hangsúlyozása természetesen nem jelenti azt, hogy a többi tantárgy ne hordozná a világnézet megalapozásának szaktudományos alapjait, amelyek a tanítás során felhasználhatók. Az általunk önkényesen kiragadott három tantárgy azért került kiválasztásra, mert a főiskolai hallgatók jelentős része inkább a humán tárgyak tanításában látja a világnézeti nevelés lehetőségeit, mint a reál tárgyakban. Jelen munka anyaggyűjtése során végzés előtt álló főiskolásokat kérdeztünk meg többek között arról, hogy a főiskolán tanult filozófiai ismeretekből mit tudnak hasznosítani szaktárgyuk tanítása során. A válaszok igen érdekes tapasztalatokkal szolgáltak. Íme néhány hallgatói vélemény: „Nekem nem volt túl nagy segítség a marxista filozófia ismerete a tanítási gyakorlataim során. Ennek gondolom az az oka, hogy matematika—fizika szakos vagyok, amely tárgyakban nemigen fordulnak elő világnézeti problémák.” „Szerintem elsősorban az osztályfőnöki órákon lehet felhasználni a filozófiai ismereteket, szaktárgyak tanításakor nehéz az órába beleilleszteni, — mivel reálszakos vagyok.” „Jó lenne, ha úgy is foglalkoznának a főiskolán az órák elemzésével, hogy azt világnézeti szempontból is megbeszéljünk.” „Fel lehetett volna használni az órán a filozófiából tanultakat, de nem tudtam, hogy a gyakorlatban ezt hogyan valósítam meg.”

Ez a néhány hallgatói vélemény — amely a többség véleményét reprezentálja — elgondolkodtató tanulságokkal szolgál: Először, az osztályfőnöki óra a világnézeti nevelés színtere, így ez a nevelési terület az osztályfőnök kizárólagos feladata. Ennek okát kutatva megtaláljuk az általános iskolai tantervben a felső tagozat minden osztályában változatlan címmel szereplő fejezetet: „Szülőföldünk, hazánk, helyünk a világban.”¹ Ez az témakör öleli fel az egyes osztályoknak megfelelő szintű társadalompolitikai ismereteket, amelyek a negyedéves hallgatók szemléletében a világnézet területével azonosul. Valószínűleg ezzel magyarázható az is, hogy a legtöbb hallgató csak a humán tárgyakban talál lehetőséget arra, hogy a gyerekek világnézetét megalapozza. Másik tanulság, amely a hallgatói vélemények alapján leszűrhető, hogy a hallgatók egy része úgy képzei el a világnézeti nevelést, hogy azt a szaktárgyakba „bele kell vinni”, s nem belőle kibontakoztatni. Természetesen, ha e vélemény írója a világnézetet társadalompolitikai ismeretekre szűkíti, érthető a tiltakozás a reál tárgyak számára testidegen fogalmak tantárgyba erőszakolása ellen. Ez a szemléleti torzulás a tanárjelöltek egy részében azt eredményezi, hogy a tudatos világnézeti nevelés lehetőségeitől elfordulva csak szaktárgyuk keretén belül maradnak.

Érdekes megfigyeléseket tettünk általános iskolai szaktárgyi órák látogatása során: a tanárok többsége szaktárgyának biztos ismeretében kialakítja a tanulóknak a materialista világnézet szaktárgyi alapjait, de ezt a „nem tudják, de tetszik” formának megfelelően, anélkül, hogy tudatában fénne nek annak, hogy ők most a világnézet kialakításához járultak hozzá. S ez tartalmi kérdés, nemcsak formai, nem csupán arról van szó, hogy egy fogalmat világnézeti vagy szaktárgyi címkével látunk-e el, hanem az a kérdés, hogy mennyire tudnak a megtanult ismeretek szintetizálódni, s egy stabil világnézetté szilárdulni.

Tudjuk, hogy tudományos világnézet kialakítása a nevelési folyamat legnehezebb feladatai közé tartozik, a munka sikere pedig mindenekelőtt a pedagógustól függ, akinek rendelkeznie kell nemcsak magas szintű szaktárgyi, mesterségbeli tudással, de komoly filozófiai ismeretekkel is. Ha a tanulók világnézeti neveléséről beszélünk, akkor szükséges, hogy megtalálja a közös nyelvet a tanulóval, hogy a tanuló meggyőződjön saját példáján arról, hogy a tanárnak igaza van és hogy példát vehessen tanáráról — amikor nincs különbség szó és tett között.

Fontos követelmény a pedagógusokkal szemben, hogy ismereteik mobilizálhatók legyenek a tanítás során. Ezt a főiskola egyik alapdokumentuma, „Az általános iskolai ... pedagógusképzés nevelési programja” is követelményként állítja a tanárok elé: „A főiskolán végzett tanárok a marxizmus—leninizmus elméletének alapvető kérdéseivel legyenek tisztában, és a tudományos világnézet legyen jellemző elvi meggyőződésükre s magatartásukra, továbbá szaktárgyaik világnézeti nevelési lehetőségeit jól ismerve legyenek képesek azokat felhasználni nevelőmunkájuk során.”²

Tapasztalataink szerint ennek a követelményszintnek végzős hallgatóink jelentős része nem tud megfelelni. Ennek magyarázata igen sokrétű, külön elemzőmunkát tenne szükségessé — ami jelenleg nem feladatunk, mindenesetre az tény, hogy egy stabil marxista világnézet kialakításához nem elegendő a marxizmus tételeinek valamilyen szintű elméleti elsajátítása. Problémánkat nem oldja meg, de némi magyarázatot ad az a tapasztalaton alapuló tény, hogy a főiskolán oktatók és hallgatók körében egyaránt előfordulnak téves fogalmak, régi káros beidegzések a világnézeti nevelés tartalmát illetően. Ennek az a következménye, hogy egyoldalúan, valamelyik összetevőjére leszűkítve értelmezik a világnézet — világnézeti nevelés fogalmakat. Így a világnézeti nevelést leszűkítik a világnézet oktatására, ennek megfelelően kizárólag a marxizmus tanszék feladata a világnézeti nevelés. Ez a hallgatók szemléletében az általános iskolában az osztályfőnök feladatává válik. A másik ilyen leszűkítés: a világnézeti nevelést a politikai tájékozottság területére korlátozzák, így a politikai tájékozottság mércéjével mérik a világnézeti hovatartozást és annak fejlettségét. A harmadik, s talán a legáltalánosabb szemléleti hiba, hogy világnézeti nevelésen ateista propagandát értenek, a világnézeti elkötelezettséget csupán a valláshoz való viszony oldaláról ítélik meg. Ez utóbbi két szemléleti torzulás is hozzájárul ahhoz, hogy az általános iskolában az osztályfőnök feladatává tegyék a világnézeti nevelést, mivel ezek a témák az előzőekben említett tantervi fejezetben megtalálhatók.

Az eddigiek során a csupán jelenségszinten felvetett problémák hallgatóinkat több szinten is érintik — egyrészt jelenüket, mint főiskolásokat, másrészt jövőjüket, mint a világnézeti nevelést majdan megvalósító pedagógusokat.

Ezért fokozottan oda kell figyelniünk arra, hogy hallgatóink helyes fogalmakat vigyenek magukkal, mert munkájuk során a helytelen eszmék is akcióba lépnek nemcsak a helyesek, s a rossz példát is követik, nemcsak a jót. Ezért, ha célul tűzzük ki az általános iskolában megvalósuló világnézeti nevelés színvonalának emelését, azt a pedagógusok körében kell elkezdni.

JEGYZETEK

1. Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. I. kötet. Budapest, 1978. 66—76. o.; 78—79. o.; 91—93. o.; 105—107. o.
2. Az általános iskolai és az óvodai pedagógusképzés nevelési programja. Budapest, 1976. 24. o.

IRODALOM

1. Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. I—III. kötet. Budapest, 1978.
2. Az általános iskolai és az óvodai pedagógusképzés nevelési programja. Budapest, 1976.
3. GÁSPÁR LÁSZLÓ: Egységes világnézet komplex tananyag. Tankönyvkiadó Budapest, 1978.
4. BAKONYI PÁL: A tanulók marxista—leninista világnézeti nevelése a Magyar Népköztársaságban. Pedagógiai Szemle, 1982/5.
5. Országos agitációs, propaganda és művelődéspolitikai tanácskozás 1983. január 11—12. Kossuth Kiadó, 1983.